अध्याय 1: वन्दे भारतमातरम्

विषय-सूची

8 प्रश्नावली · 28 प्रश्न

प्रश्नावली 1	अधः प्रदत्तानां प्रश्नानाम् एकपदेन पदद्वयेन वा उत्तरं लिखन्तु।	7 प्रश्न
प्रश्नावली 2	अधः प्रदत्तानां प्रश्नानां पूर्णवाक्येन उत्तरं लिखन्तु।	6 प्रश्न
प्रश्नावली 3	रेखाङ्कितानि पदानि आश्रित्य उदाहरणानुसारं प्रश्ननिर्माणं कुर्वन्तु।	6 प्रश्न
प्रश्नावली 4	अधः प्रदत्तानां शब्दानाम् उदाहरणानुसारं रिक्तस्थानेषु रूपाणि लिखन्तु।	1 प्रश्न
प्रश्नावली 5	अधः प्रदत्तानि वाक्यानि पठित्वा मातृभाषायां / प्रान्तीयभाषायाम् / आङ्ग्लभाषायां वा अनुवादं कुर्वन्तु।	5 प्रश्न
प्रश्नावली 6	अधः प्रदत्तानां शब्दानाम् उदाहरणानुसारं विभक्तिं वचनं च लिखन्तु।	1 प्रश्न
प्रश्नावली 7	पाठे प्रयुक्तानि क्रियापदानि रिक्तस्थानेषु लिखन्तु।	1 प्रश्न
प्रश्नावली 8	अधः प्रदत्तानां क्रियापदानां त्रिषु पुरुषेषु त्रिषु वचनेषु च लट्लकारस्य रूपाणि लिखन्तु।	1 प्रश्न

प्रश्नावली 1 — अधः प्रदत्तानां प्रश्नानाम् एकपदेन पदद्वयेन वा उत्तरं लिखन्तु।

प्रश्न 1

(क) पर्वतराजः कः ?

हल

पर्वतेषु राजा हिमालयः, अतः सः पर्वतराजः कथ्यते।

उत्तर: हिमालयः

प्रश्न 2

(ख) समुद्रः कस्याः चरणौ प्रक्षालयति ?

हल

समुद्रः भारतमातुः चरणौ प्रक्षालयति — अतः षष्ठीविभक्त्या 'भारतमातुः' इति उत्तरम्।

उत्तर: भारतमातुः

प्रश्न 3

(ग) त्रिवर्णयुतः ध्वजः कुत्र विलसति ?

हल

त्रिवर्णयुतः राष्ट्रध्वजः भारतमातुः हस्ते विलसति।

उत्तर: भारतमातुः हस्ते

प्रश्न 4

(घ) ध्वजस्थितः केशरवर्णः अस्मान् किं वक्तुं प्रेरयति ?

हल

ध्वजस्थितः केशरवर्णः अस्मान् 'जयतु सैनिकः' इति वक्तुं प्रेरयति।

उत्तर: जयतु सैनिकः

प्रश्न 5

(ङ) कृषकबान्धवाः भारतभूमिं कैः सिञ्चन्ति ?

हल

कृषकबान्धवाः स्वेदबिन्दुभिः भारतभूमिं सिञ्चन्ति — करणे तृतीया।

उत्तर: स्वेदबिन्दुभिः

प्रश्न 6

(च) केषां धवलं यशः राष्ट्रध्वजस्य मध्ये विलसति ?

हल

वैज्ञानिकानां धवलं यशः राष्ट्रध्वजस्य मध्ये विलसति।

उत्तर: वैज्ञानिकानाम्

प्रश्न 7

(छ) सूर्यः कं विना नित्यं सञ्चरति ?

हल

सूर्यः विरामं विना नित्यं सञ्चरति।

उत्तर: विरामम्

प्रश्नावली 2 — अधः प्रदत्तानां प्रश्नानां पूर्णवाक्येन उत्तरं लिखन्तु।

प्रश्न 1

(क) पवित्राः नद्यः काः ?

हल

भारतभूमौ प्रवहन्त्यः पवित्राः नद्यः नामतः उक्ताः।

उत्तर: गङ्गा, यमुना, सरस्वती, ब्रह्मपुत्रः, गोदावरी, नर्मदा, कावेरी, कृष्णादयः पवित्राः नद्यः प्रवहन्ति ।

प्रश्न 2

(ख) विविधेभ्यः प्रदेशेभ्यः जनाः किमर्थम् आगच्छन्ति ?

हल

तीर्थक्षेत्राणां धूलिं ललाटे धारयितुं जनाः आगच्छन्ति।

उत्तर: तीर्थक्षेत्राणां धूलिं ललाटे स्थापयितुं विविधेभ्यः प्रदेशेभ्यः असंख्याः जनाः आगच्छन्ति।

प्रश्न 3

(ग) धर्मचक्रं कं भावं बोधयति ?

हल

धर्मचक्रं निरन्तरं कर्तव्यपथे चलनस्य भावं बोधयति।

उत्तर: धर्मचक्रं 'चलनीयं कर्तव्यपथे वै न विरम सततं चल' इति भावं बोधयति ।

प्रश्न 4

(घ) कृषकबान्धवानां परिश्रमेण भारतभूमिः कथं सञ्जाता?

हल

कृषकाणां श्रमेण एव भूमिः हरिता समृद्धा च अभवत्।

उत्तर: कृषकबान्धवानां परिश्रमेण एव भारतभूमिः हरितवर्णमयी, समृद्धा सस्यश्यामला च सञ्जाता।

प्रश्न 5

(ङ) विज्ञानस्य केषु क्षेत्रेषु भारतीयैः यशः प्राप्तम् ?

हल

अणु-सङ्गणक-चिकित्सा-अन्तरिक्ष-आयुधादिक्षेत्रेषु यशः प्राप्तम्।

उत्तर: अणुशास्त्रम्, सङ्गणकशास्त्रम्, चिकित्साशास्त्रम्, अन्तरिक्षशास्त्रम्, आयुधशास्त्रम् इत्यादिषु विज्ञानस्य क्षेत्रेषु भारतीयैः वैज्ञानिकैः महत् यशः प्राप्तम् अस्ति ।

प्रश्न 6

(च) अन्ते सर्वे किं गीतं गायन्ति ?

हल

पाठस्य अन्ते सर्वे बालकाः भारतभक्तिगीतं गायन्ति।

उत्तर: वयं बालका भारतभक्ताः वयं बालिका भारतभक्ताः। वयं हि सर्वे भारतभक्ताः पृथ्वीं स्वर्गं जेतुं शक्ताः ।।

प्रश्नावली 3 — रेखाङ्कितानि पदानि आश्रित्य उदाहरणानुसारं प्रश्ननिर्माणं कुर्वन्तु।

प्रश्न 1

(क) समुद्रः भारतमातुः चरणौ प्रक्षालयति। (रेखाङ्कितम् — भारतमातुः)

हल

षष्ठीपदस्य स्थाने 'कस्याः' इति प्रश्नपदम्।

उत्तर: समुद्रः कस्याः चरणौ प्रक्षालयति?

प्रश्न 2

(ख) जनाः तीर्थक्षेत्राणां धूलिं ललाटे स्थापयन्ति। (रेखाङ्कितम् — ललाटे)

हल

अधिकरणपदस्य स्थाने 'कुत्र / कस्मिन्' इति प्रश्नपदम्।

उत्तर: जनाः तीर्थक्षेत्राणां धूलिं कुत्र / कस्मिन् स्थापयन्ति ?

प्रश्न 3

(ग) वीराः भारतमातुः सर्वदा सेवां कृतवन्तः। (रेखाङ्कितम् — वीराः)

हल

कर्तृपदस्य स्थाने 'के' इति प्रश्नपदम्।

उत्तर: के भारतमातुः सर्वदा सेवां कृतवन्तः ?

प्रश्न 4

(घ) 'जयतु कृषकः' इति वक्तुम् अस्मान् प्रेरयति। (रेखाङ्कितम् — अस्मान्)

हल

कर्मपदस्य स्थाने 'कान्' इति प्रश्नपदम्।

उत्तर: 'जयतु कृषकः' इति वक्तुं कान् प्रेरयति?

प्रश्न 5

(ङ) नदी कष्टानि सहमाना प्रवहति। (रेखाङ्कितम् — नदी)

हल

कर्तृपदस्य (स्त्रीलिङ्गस्य) स्थाने 'का' इति प्रश्नपदम्।

उत्तर: का कष्टानि सहमाना प्रवहति?

प्रश्न 6

(च) वयं गौरववर्धनार्थं प्रयत्नं कुर्मः। (रेखाङ्कितम् — प्रयत्नम्)

हल

कर्मपदस्य (नपुंसकस्य) स्थाने 'किम्' इति प्रश्नपदम्।

उत्तर: वयं गौरववर्धनार्थं किं कुर्मः?

प्रश्नावली 4 — अधः प्रदत्तानां शब्दानाम् उदाहरणानुसारं रिक्तस्थानेषु रूपाणि लिखन्तु।

प्रश्न 1

अधः प्रदत्तानां शब्दानाम् उदाहरणानुसारं रिक्तस्थानेषु रूपाणि लिखन्तु। (शब्दरूप-तालिका)

हल

(एकवचनम् — द्विवचनम् — बहुवचनम्)
(क) चरणम् — चरणौ — चरणान् (द्वितीया विभक्तिः)
(ख) नदी — नद्यौ — नद्यः (प्रथमा विभक्तिः)
(ग) ललाटे — ललाटयोः — ललाटेषु (सप्तमी विभक्तिः)
(घ) देशाय — देशाभ्याम् — देशेभ्यः (चतुर्थी विभक्तिः)
(ङ) चक्रम् — चक्रे — चक्राणि (प्रथमा विभक्तिः)
(च) वैज्ञानिकेन — वैज्ञानिकाभ्याम् — वैज्ञानिकैः (तृतीया विभक्तिः)
(छ) अहम् — आवाम् — वयम् (प्रथमा विभक्तिः)
(ज) विज्ञानस्य — विज्ञानयोः — विज्ञानानाम् (षष्ठी विभक्तिः)

उत्तर: चरणम्-चरणौ-चरणान्; नदी-नद्यौ-नद्यः; ललाटे-ललाटयोः-ललाटेषु; देशाय-देशाभ्याम्-देशेभ्यः; चक्रम्-चक्रे-चक्राणि; वैज्ञानिकेन-वैज्ञानिकाभ्याम्-वैज्ञानिकैः; अहम्-आवाम्-वयम्; विज्ञानस्य-विज्ञानयोः-विज्ञानानाम्

प्रश्नावली 5 — अधः प्रदत्तानि वाक्यानि पठित्वा मातृभाषायां / प्रान्तीयभाषायाम् / आङ्ग्लभाषायां वा अनुवादं कुर्वन्तु।

प्रश्न 1

(क) भारतभूमौ पवित्राः नद्यः प्रवहन्ति।

हल

सप्तमी 'भारतभूमौ' = भारतभूमि में; कर्तृ 'नद्यः' = नदियाँ।

उत्तर: भारतभूमि में पवित्र नदियाँ बहती हैं।

प्रश्न 2

(ख) भारतस्य मस्तके हिमालयः मुकुटरूपेण शोभते।

हल

'मुकुटरूपेण' = मुकुट के रूप में; 'शोभते' = शोभित होता है।

उत्तर: भारत के मस्तक पर हिमालय मुकुटरूप में शोभता है।

प्रश्न 3

(ग) भारतभूमौ श्रेष्ठाः पर्वताः विराजन्ते।

हल

'विराजन्ते' = विराजमान हैं / सुशोभित हैं।

उत्तर: भारतभूमि पर श्रेष्ठ पर्वत विराजमान हैं।

प्रश्न 4

(घ) राष्ट्रध्वजे केशरः, श्वेतः, हरितः च वर्णाः सन्ति।

हल

त्रयः वर्णाः = केसरिया, श्वेत, हरित।

उत्तर: राष्ट्रध्वज में केसरिया, सफ़ेद एवं हरा रंग है।

प्रश्न 5

(ङ) वयं भारते जन्म प्राप्तवन्तः।

हल

'प्राप्तवन्तः' = प्राप्त किया (भूतकाल)।

उत्तर: हम सभी ने भारत में जन्म प्राप्त किया।

प्रश्नावली 6 — अधः प्रदत्तानां शब्दानाम् उदाहरणानुसारं विभक्तिं वचनं च लिखन्तु।

प्रश्न 1

अधः प्रदत्तानां शब्दानाम् उदाहरणानुसारं विभक्तिं वचनं च लिखन्तु। (विभक्ति-वचन-तालिका)

हल

(शब्दः — विभक्तिः — वचनम्)
(क) भारतमाता — प्रथमा विभक्तिः — एकवचनम् (उदाहरणम्)
(ख) नद्यः — प्रथमा विभक्तिः — बहुवचनम्
(ग) ललाटे — सप्तमी विभक्तिः — एकवचनम्
(घ) तीर्थक्षेत्राणाम् — षष्ठी विभक्तिः — बहुवचनम्
(ङ) देशस्य — षष्ठी विभक्तिः — एकवचनम्
(च) बलिदानम् — द्वितीया विभक्तिः — एकवचनम् (पाठे ‘बलिदानं सूचयति’)
(छ) कृषीवलबान्धवाः — प्रथमा विभक्तिः — बहुवचनम्
(ज) अस्मान् — द्वितीया विभक्तिः — बहुवचनम्
(झ) क्षेत्रेषु — सप्तमी विभक्तिः — बहुवचनम्

उत्तर: नद्यः—प्रथमा बहु.; ललाटे—सप्तमी एक.; तीर्थक्षेत्राणाम्—षष्ठी बहु.; देशस्य—षष्ठी एक.; बलिदानम्—द्वितीया एक.; कृषीवलबान्धवाः—प्रथमा बहु.; अस्मान्—द्वितीया बहु.; क्षेत्रेषु—सप्तमी बहु.

प्रश्नावली 7 — पाठे प्रयुक्तानि क्रियापदानि रिक्तस्थानेषु लिखन्तु।

प्रश्न 1

पाठे प्रयुक्तानि क्रियापदानि रिक्तस्थानेषु लिखन्तु।

हल

पाठे प्रयुक्तानि क्रियापदानि —
शृणुमः (उदाहरणम्), जानीमः, वर्तते, अस्ति, करोमि,
इच्छावः, गायन्ति, भवामः, शोभते, प्रक्षालयति,
विराजन्ते, प्रवहन्ति, सुशोभन्ते, आगच्छन्ति, विलसति,
प्रयच्छन्ति, सूचयति, प्रेरयति, सिञ्चन्ति, परिपोषयति, सन्ति, बोधयति, सञ्चरति, कुर्मः, गायामः

उत्तर: जानीमः, वर्तते, अस्ति, करोमि, इच्छावः, गायन्ति, भवामः, शोभते, प्रक्षालयति, विराजन्ते, प्रवहन्ति, आगच्छन्ति, विलसति, प्रेरयति, सिञ्चन्ति, कुर्मः

प्रश्नावली 8 — अधः प्रदत्तानां क्रियापदानां त्रिषु पुरुषेषु त्रिषु वचनेषु च लट्लकारस्य रूपाणि लिखन्तु।

प्रश्न 1

अधः प्रदत्तानां क्रियापदानां त्रिषु पुरुषेषु त्रिषु वचनेषु च लट्लकारस्य रूपाणि लिखन्तु। (धातुरूप-तालिका)

हल

(एकवचनम् — द्विवचनम् — बहुवचनम्)

१. भू (भव्) —

प्रथमपुरुषः: भवति — भवतः — भवन्ति

मध्यमपुरुषः: भवसि — भवथः — भवथ

उत्तमपुरुषः: भवामि — भवावः — भवामः

२. अस् —

प्रथमपुरुषः: अस्ति — स्तः — सन्ति

मध्यमपुरुषः: असि — स्थः — स्थ

उत्तमपुरुषः: अस्मि — स्वः — स्मः

३. इष् (इच्छ्) —

प्रथमपुरुषः: इच्छति — इच्छतः — इच्छन्ति

मध्यमपुरुषः: इच्छसि — इच्छथः — इच्छथ

उत्तमपुरुषः: इच्छामि — इच्छावः — इच्छामः

४. आ + गम् (आगच्छ्) —

प्रथमपुरुषः: आगच्छति — आगच्छतः — आगच्छन्ति

मध्यमपुरुषः: आगच्छसि — आगच्छथः — आगच्छथ

उत्तमपुरुषः: आगच्छामि — आगच्छावः — आगच्छामः

उत्तर: भवति/भवतः/भवन्ति...; अस्ति/स्तः/सन्ति...; इच्छति/इच्छतः/इच्छन्ति...; आगच्छति/आगच्छतः/आगच्छन्ति... (पठ्-धातुवत्, अस् विशेषः)